

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ СФЕРИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕПЕЧЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ КЛАСТЕР

Вперше досліджено систему накопичувального пенсійного забезпечення, що здійснюється через недержавні пенсійні фонди, як соціально-економічний кластер. Окреслено коло юридичних осіб, що входять до складу такого кластера, визначено їх місце та показана роль у сфері недержавного пенсійного забезпечення, виявлено ознаки, які дозволяють розглядати їх сукупність як систему, об'єднану за функціональною ознакою. Окремо розглянуто муніципальні пенсійні фонди як територіальні кластери, що дозволяють комплексно вирішувати питання соціального забезпечення мешканців регіону та завдання фінансового забезпечення органів місцевої влади і суб'єктів господарювання. Запропоновано шляхи підвищення ефективності функціонування накопичувальної пенсійної системи як синергетичний результат її кластеризації.

Ключові слова: адміністратор недержавного пенсійного фонду, банк-зберігач пенсійних активів, компанія з управління активами, накопичувальна пенсійна система, Накопичувальний пенсійний фонд, недержавний пенсійний фонд, пенсійні активи, соціально-економічний кластер.

Незважаючи на майже десятирічну історію проведення пенсійної реформи в Україні, яка була започаткована прийняттям у 2003 р. базового пенсійного законодавства, та впровадженням з 2004 р. накопичувального пенсійного забезпечення (далі – НПЗ), сучасні його параметри не витримують жодної критики. Більш того, основні показники НПЗ мають тенденцію до скорочення. Так, за станом на 30.12.2012 р. у реєстрі фінансових установ містилася інформація про 94 (у 2011 – 96) недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) та 37 (38) адміністраторів НПФ. Недержавним пенсійним забезпеченням у країні охоплено лише 584,8 тис. осіб. Протягом 2012 р. відбулося зменшення кількості пенсійних контрактів (на 18,1%), кількості учасників НПФ (на 1,7%), суми інвестиційного доходу (на 1,8%). Загальна вартість пенсійних активів становила 1 660,1 млн. грн., або лише 0,1% від ВВП. При цьому питома вага портфеля корпоративного пенсійного фонду Національного банку України (988,7 млн. грн.) становить майже 60% від вартості сукупних активів НПФ. Тому позитивні тенденції до зростання загальних обсягів пенсійних внесків та пенсійних активів – це заслуга лише одного пенсійного фонду НБУ, а не системи НПЗ України загалом [1, с. 1]. Водночас світова накопичувальна пенсійна система демонструє динамічні темпи розвитку і гігантські абсолютні масштаби приросту пенсійних накопичень, які протягом 2012 р. зросли на 8,9%. За станом на 31.12.2012 р. 13 найбільших пенсійних ринків світу, які охоплюють близько 85% інвестиційного потенціалу глобальної пенсійної системи, зосереджували пенсійні накопичення в сумі 29,754 млрд. дол. США, що становить 78,3% ВВП відповідних країн [2, с. 4].

Зародковий стан накопичувальної пенсійної системи України та відсутність позитивної динаміки її розвитку *актуалізує* завдання виявлення і усунення причин його гальмування, з одного боку, та пошуку додаткових мотивацій до участі працівників та роботодавців у цій системі – з іншого. Одним із стимулів розвитку накопичувальної пенсійної системи могло б стати усвідомлення суб'єктами НПЗ своєї причетності до кластера юридичних осіб, згуртованих довкола НПФ, спільна участь в якому може забезпечити синергетичний (додатковий) ефект від такого об'єднання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання упровадження, функціонування та розвитку накопичувальної пенсійної системи України є предметом підвищеної уваги вітчизняних *вчених та експертів* з інших країн. Ці проблеми досліджували іноземні консультанти Мітчел Вінер (США), Гері Гендрікс (США), Джон Краулі (США), Грег МакТаггарт (Великобританія), Річард Саймондс (США), а також українські економісти і юристи О. Васильченко, Н. Горюк, О. Коваль, Н. Ковальова, Д. Леонов, А. Нечай, О. Ткач, В. Яценко. Окремі аспекти діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні знайшли висвітлення в публікаціях В. Альошина, А. Бахмача, Є. Григоренка, В. Мельничука, М. Соколик, В. Сулова та ін. У спеціальних дослідженнях, що стосуються обсягів залучення пенсійних (страхових) внесків в накопичувальну систему пенсійного страхування (далі – НСПС), здійснені прогнози розрахунки Г. МакТаггарта, О. Коцюби, Е. Лібанової, Л. Ткаченко. Вивченням проблем кластерів у різних галузях економіки займалися М. Войнаренко, М. Портер, С. Розенфельд, С. Соколенко, В. Третяк та ін. [3–7].

Незважаючи на те, що накопичувальне пенсійне забезпечення, яке здійснюється через мережу пенсійних фондів, протягом останніх десяти років отримало надзвичайно широке і всебічне висвітлення в науковій літературі, поняття “кластер” щодо цієї сфери не застосовувалось і *не досліджувалось*. Водночас загальні визначення змісту цього терміна дають достатні підстави розглядати НПФ у сукупності з іншими суб'єктами, що надають послуги у сфері НПЗ, своєрідним соціально-економічним кластером.

Мета наукової статті – дослідити недержавне пенсійне забезпечення, що здійснюється через НПФ, як соціально-економічний кластер – цілісну систему, яка є сукупністю (мережею) юридичних осіб, об'єднаних спільною метою, договірними відносинами, взаємопов'язаними функціями, з виходом на сукупний синергетичний ефект такої взаємодії.

Недержавний пенсійний фонд у системі НПЗ як кластер

У сучасній економічній системі недержавні пенсійні фонди виконують дві важливі функції: соціальну, яка полягає в додатковому пенсійному забезпеченні учасників НПФ, та економічну, що зводиться до забезпечення економіки довгостроковими інвестиційними ресурсами. Оскільки недержавне пенсійне забезпечення здійснюється через НПФ із залученням багатьох юридичних осіб, які беруть участь або надають послуги у сфері НПЗ, недержавний пенсійний фонд разом з такими особами утворюють своєрідний соціально-економічний кластер.

“Вікіпедія” подає таке загальне визначення поняття “кластер”: “Кластер (англ. “cluster” – “скупчення”) – об'єднання декількох однорідних елементів, що може розглядатися як самостійна одиниця, якій властиві певні властивості. Кластер в економіці розглядається як зосереджена на окремій території група взаємопов'язаних компаній” [8].

Ось як описує економічний кластер Ю. Нікольський: “Кластер не є юридичною особою. Структура економічного кластера не об'єднана єдиною для всіх угодою. Поняття економічного кластера передбачає, що договірні відносини між окремими

підприємствами достатньо усталені, тобто носять довгостроковий характер. Підприємства економічного кластера обслуговують визначений сектор ринку, тобто націлені на покупців певної продукції конкретної території”[9].

Зазначені ознаки в повному обсязі властиві системі НПЗ, яке здійснюється через НПФ, що дозволяє розглядати таку систему як кластер. До його складу можуть бути віднесені такі юридичні особи:

- недержавний пенсійний фонд;
- засновники НПФ;
- роботодавці-вкладники;
- роботодавці – платники корпоративних НПФ;
- адміністратор НПФ;
- компанія з управління активами НПФ (далі – КУА);
- зберігач активів НПФ (далі – зберігач);
- торговець цінними паперами, через якого здійснюються операції з цінними паперами в портфелі НПФ (далі – ТЦП);
- оцінювач нерухомого майна, корпоративних прав та інших активів НПФ (далі – оцінювач);
- аудитор НПФ (далі – аудитор);
- інші особи, які надають НПФ консультаційні та агентські послуги (консультант з інвестиційних питань, рекламні агенти, агенти з укладання пенсійних контрактів та ін.);
- саморегульвні організації суб'єктів, що надають послуги у сфері НПЗ (далі – СРО) [10].

До цього кола можна віднести також емітентів цінних паперів та банки, на депозити яких розміщено пенсійні накопичення НПФ, а також органи місцевого самоврядування¹.

Систему НПЗ, що здійснюється через НПФ, як соціально-економічний кластер схематично можна представити та описати таким чином (рис. 1).

Підставою для поширення на зазначену систему юридичних осіб поняття “кластер” є наявність таких ознак:

- 1) існування усталених економічних зв'язків НПФ з іншими учасниками системи НПЗ;
- 2) оформлення довгострокових договірних відносин НПФ з іншими учасниками системи та в окремих випадках між такими учасниками;
- 3) регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення єдиним законодавством та органами державного нагляду і контролю у сфері НПЗ (далі – державний регулятор);
- 4) локалізація основних учасників системи НПЗ у межах географічних кордонів України або інших адміністративно-територіальних одиниць;
- 5) залежність економічних вигод, які отримують учасники системи НПЗ, від успішної діяльності НПФ, який вони обслуговують.

¹ Поняття муніципального пенсійного фонду в законодавстві України відсутнє. Його упровадження в термінологічний апарат та науковий обіг має суто прикладний характер і пропонується з тим, щоб відрізнити такі НПФ, які мають за мету, перш за все, вирішення соціально-економічних проблем окремої адміністративно-територіальної одиниці, від всеукраїнських НПФ, які орієнтовані на здійснення інвестицій в економіку країни загалом.

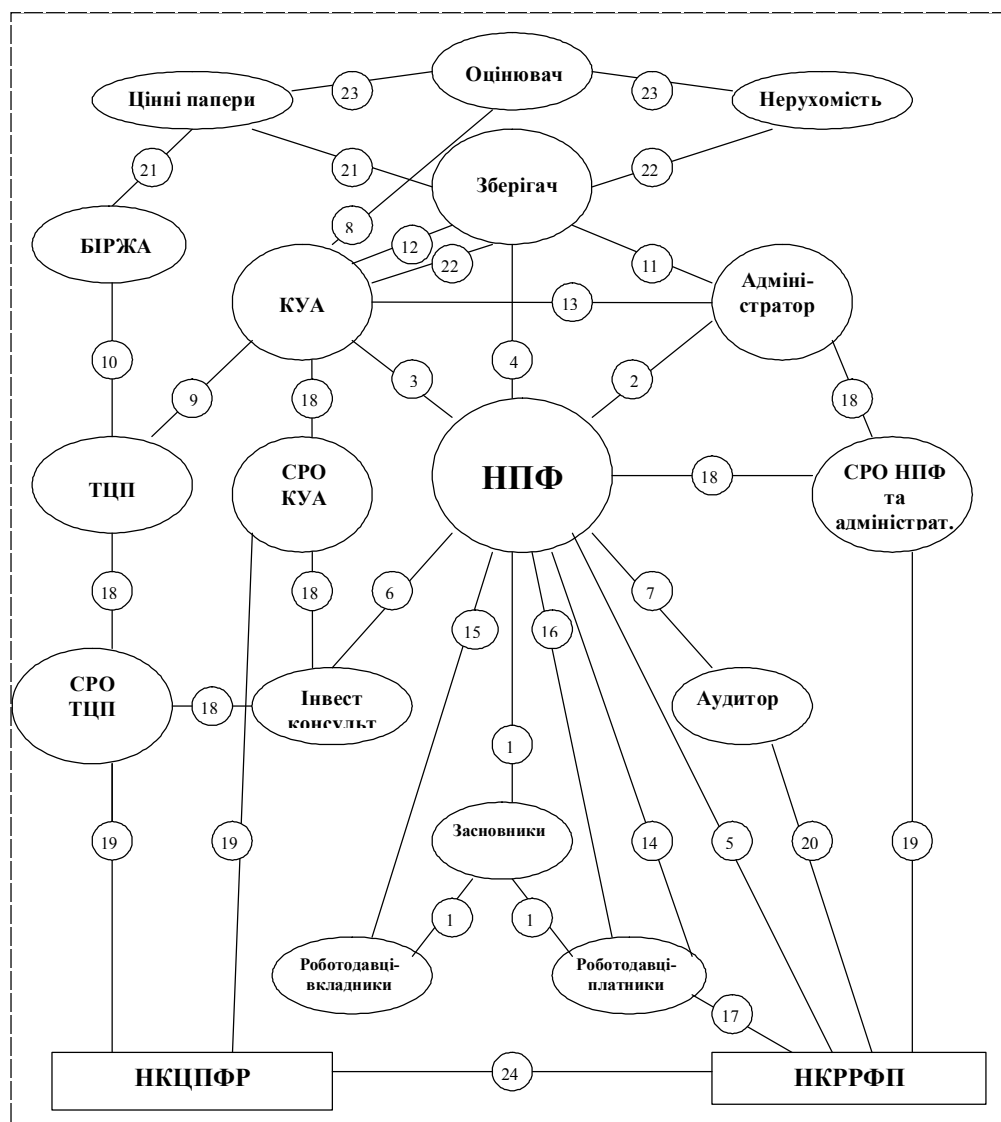

Рис.1. Склад та взаємозв'язок окремих елементів соціально-економічного кластера в системі НПЗ

Примітка 1:

¹⁾ рішення засновників про створення НПФ; ²⁾ договір про адміністрування пенсійного фонду між Радою НПФ та адміністратором; ³⁾ договір про управління активами пенсійного фонду між Радою НПФ та КУА; ⁴⁾ договір про обслуговування пенсійного фонду зберігачем між Радою НПФ та банком-зберігачем; ⁵⁾ інформація для НКРРФП про укладення всіх договорів між Радою НПФ та особами, що надають послуги у сфері НПЗ (адміністратор, КУА, зберігач); ⁶⁾ договір про надання послуг з інвестиційного консультування між Радою НПФ та консультантом з інвестиційних питань; ⁷⁾ договір про проведення аудиту фонду між Радою НПФ та аудитором пенсійного фонду; ⁸⁾ договір про оцінку активів НПФ між КУА та професійним оцінювачем; ⁹⁾ договір на брокерське обслуговування фонду між КУА та ТЦП; ¹⁰⁾ договір про проведення операцій на ринку цінних паперів між ТЦП та фондовою біржею; ¹¹⁾ обмін інформацією між адміністратором і зберігачем щодо операцій з активами НПФ; ¹²⁾ обмін інформацією між КУА і зберігачем щодо операцій з активами НПФ; ¹³⁾ обмін інформацією між КУА і адміністратором щодо операцій з активами НПФ; ¹⁴⁾ договір між

Радою НПФ та роботодавцем-платником про участь у корпоративному пенсійному фонді; ¹⁵⁾ договір (пенсійний контракт) між НПФ та роботодавцем-вкладником про здійснення НПЗ за відповідною схемою; ¹⁶⁾ договір (пенсійний контракт) між корпоративним НПФ та роботодавцем-платником про здійснення НПЗ за відповідною схемою; ¹⁷⁾ повідомлення НКРРФП роботодавцем-платником про участь у корпоративному НПФ; ¹⁸⁾ участь в СРО та/або об'єднанні професійних учасників; ¹⁹⁾ рішення державного регулятора про надання права об'єднанню професійних учасників на здійснення діяльності як СРО; ²⁰⁾ вимоги до аудиторів, що здійснюють аудит юридичних осіб – суб'єктів НПЗ; ²¹⁾ зарахування цінних паперів на рахунки у зберігача; ²²⁾ передача зберігачу на зберігання документів, що підтверджують право власності на об'єкти нерухомості; ²³⁾ проведення оцінки активів НПФ незалежним оцінювачем; ²⁴⁾ координація дій та обмін інформацією між НКРРФП та НКЦПФР.

Примітка 2: Складено автором на основі джерела [10].

На відміну від російських та багатьох іноземних НПФ, які є повнофункціональними комерційними структурами, що самостійно виконують всі функції з недержавного пенсійного забезпечення як суб'єкти підприємницької діяльності: адміністрування пенсійного фонду, управління його активами, зберігання активів, український НПФ має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), яка є лише формальною “оболонкою” юридичної особи, тоді як усі її функції виконують на засадах аутсорсингу інші суб'єкти – професійні учасники фондового ринку та установи фінансового ринку, які взаємодіють один з одним і взаємодоповнюють один одного, оскільки лише їх злагоджена взаємопов'язана діяльність дозволяє НПФ виконувати покладені на нього функції.

Розмежування повноважень та закріплення їх за різними суб'єктами підприємницької діяльності з метою розподілу сфер відповідальності та встановлення взаємоконтролю у їх діяльності змушує учасників НПЗ об'єднуватися довкола НПФ і на договірних засадах виконувати функції та надавати послуги у межах, визначених законодавством.

Діяльність з НПЗ регулюється єдиним законодавством з питань пенсійного забезпечення та органами державного нагляду і контролю у сфері НПЗ: НПФ, інвестиційних консультантів, адміністраторів НПФ та СРО у сфері ринку НПЗ – регулює Нацкомфінпослуг; КУА, ТЦП, банки-зберігачі, фондові біржі, емітентів цінних паперів та СРО на фондовому ринку – Нацкомісціннихпаперів.

Система НПЗ обмежена територією України і лише в окремих випадках основна частина діяльності НПЗ зосереджена в межах певної адміністративно-територіальної одиниці: великого міста або області з обласним центром. Проте така практика не набула поширення в Україні, хоча в перші роки упровадження недержавного пенсійного забезпечення було створено близько 10 недержавних пенсійних фондів, які відповідали ознакам регіональних (муніципальних), третина з яких так і не розпочала свою діяльність¹.

Кожний учасник системи НПЗ отримує економічну вигоду від участі в системі НПЗ, яка значною мірою залежить від успішності функціонування НПФ. Так, адміністратор фонду та компанія з управління активами отримують винагороду за надані послуги у межах граничних розмірів, які установлюються як відсоток чистої вартості пенсійних активів, що перебувають у портфелі фонду. Банк-зберігач – як відсоток від середньорічної вартості пенсійних активів, що перебувають на зберіганні. Винагорода торговців цінними

¹ Йдеться про низку НПФ, створених для вирішення регіональних соціально-економічних завдань за участі КУА “КІНТО”: “Слобожанський капітал” (м. Куп'янськ), “Черкаси” (м. Черкаси), “Івано-Франківськ” (м. Івано-Франківськ) та КУА “Національний резерв”: “Резерв Дніпропетровщини”, “Резерв Запоріжжя”, “Резерв Рівненщини”, “Резерв Слобожанщини”, “Резерв Тернопілля”, “Чорноморський резерв”.

паперами та осіб, що надають агентські послуги, опосередковано залежить від розміру залучених пенсійних внесків, вартості пенсійних активів та обсягів операцій з ними.

Для умов України система НПЗ, що здійснюється через НПФ, – це міні-кластери, зважаючи як на мізерні обсяги накопичених ресурсів, так і на обмежені інвестиційні можливості для задоволення потреб емітентів цінних паперів та банків у фінансових ресурсах. Водночас у міжнародній практиці такі накопичувальні пенсійні системи постають не лише потужними джерелами інвестицій в економіку своїх країн, зосереджуючи понад 30% світового інвестиційного потенціалу (близько 30 трлн. дол. США), а й є одними з найбільших власників акцій, інших корпоративних прав та боргових цінних паперів, емітованих державою, муніципальними органами та іншими суб'єктами господарювання.

Муніципальний недержавний пенсійний фонд як регіональний соціально-економічний кластер

Накопичувальна пенсійна система в усьому світі постає потужним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів в економіку країни загалом і в місцеве господарство зокрема. Однак можливості формування пенсійних накопичень на регіональному рівні та спрямування їх у розвиток комунальних підприємств потребують цілеспрямованої соціально-економічної політики органів місцевої влади та самоврядування, спрямованої на створення та підтримання діяльності муніципальних пенсійних фондів (МПФ). Самоусунення місцевих органів від участі у створенні МПФ та залученні до накопичувальної пенсійної системи широкого загалу працівників регіону і роботодавців матиме своїм наслідком такі небажані явища, як зниження рівня пенсійного забезпечення мешканців регіону та скорочення його інвестиційного потенціалу внаслідок перерозподілу фінансових ресурсів через інші фінансові установи (НПФ, банки, СК) на користь економічного центру країни і великих підприємств-емітентів цінних паперів.

За визначенням М. Войнаренка, "...кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами і органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та економічного зростання регіону (виділено нами. – А. Ф.)" [3, с. 12–15]. З цього погляду МПФ у сукупності з іншими суб'єктами, що надають послуги у сфері НПЗ, правомірно розглядати як регіональний кластер, що дозволяє більш ефективно вирішувати питання соціально-економічного розвитку регіону за рахунок власних джерел.

Соціально-економічна місія МПФ полягає в тому, що він дозволяє вирішувати стратегічні завдання, з одного боку, додаткового пенсійного забезпечення населення регіону шляхом участі працівників підприємств, установ та організацій у такому фонді, з іншого – залучення додаткових інвестиційних ресурсів, отриманих з місцевих джерел, у регіональний розвиток [11, с. 113–116]. Принципова відмінність такого фонду від "всукраїнських" НПФ полягає в тому, що він може наповнюватися внесками, сформованими за рахунок коштів комунальних підприємств – роботодавців та коштів місцевих бюджетних організацій, що сплачують пенсійні внески на користь своїх працівників. При цьому основна частина сформованих таким чином пенсійних накопичень МПФ інвестує в цінні папери та інші активи місцевого походження, тобто стримується відплив фінансових ресурсів за межі регіону.

З метою провадження ефективної інвестиційної політики, збалансування економічних інтересів населення регіону та суб'єктів господарської діяльності органи місцевої влади та самоврядування повинні:

– очолити процес створення МПФ на регіональному рівні та забезпечити контроль за їх діяльністю передбаченими законодавством засобами;

– сприяти залученню до участі у НПЗ широких верств населення, перш за все, працівників “бюджетної” сфери та комунального господарства (медичних і навчальних закладів комунальної форми власності, інших підприємств, установ і організацій, що утримуються за рахунок місцевого бюджету), а також самозайнятих осіб (приватних підприємців та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність);

– проводити послідовну роботу, спрямовану на те, щоб облігації місцевих позик, цінні папери місцевих підприємств та банків максимально відповідали вимогам, що висувуються пенсійним законодавством до фінансових інструментів, у які можуть розміщуватися пенсійні накопичення НПФ.

На сьогодні чинне законодавство України передбачає можливість участі в НПФ роботодавців – юридичних осіб, діяльність яких фінансується за рахунок місцевого бюджету, лише за умови прийняття спеціального рішення відповідною місцевою радою. Зокрема, Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” встановлює, що “...бюджетна установа має право бути засновником корпоративного пенсійного фонду або здійснювати пенсійні внески до вже створених пенсійних фондів лише у разі, якщо створення таких фондів або здійснення пенсійних внесків передбачено законами України, рішеннями Кабінету Міністрів України або рішеннями відповідних місцевих рад” [10, ч. 11, ст. 6].

Отже, для залучення до участі в МПФ працівників підприємств та організацій комунальної форми власності, що фінансуються з місцевого бюджету, необхідно прийняти відповідне рішення місцевої ради, яким:

1) передбачити право таких юридичних осіб:

а) бути засновником корпоративного пенсійного фонду;

б) здійснювати пенсійні внески до вже створених пенсійних фондів усіх видів (відкритого, професійного, корпоративного);

2) виділити відповідне (додаткове цільове) бюджетне фінансування установ комунальної власності як відсоток від фонду оплати праці (до 15% ФОП) для сплати пенсійних внесків на користь їх працівників;

3) зобов'язати орган, уповноважений здійснювати повноваження власника щодо об'єктів комунальної власності або самого роботодавця прийняти відповідне рішення щодо створення відкритого МПФ та визначення кола його засновників з числа юридичних осіб комунальної форми власності;

4) зобов'язати установи та організації комунальної форми власності, що фінансуються з місцевого бюджету та отримують додаткове фінансування на цілі недержавного пенсійного забезпечення своїх працівників, спрямовувати виділені на пенсійне забезпечення кошти винятково за цільовим призначенням.

Найбільш прийнятним з цього погляду є створення відкритого недержавного пенсійного фонду (групи пенсійних фондів – для великого обласного центру), участь у якому має найменше законодавчих обмежень та надає більше свободи роботодавцям-вкладникам у виборі пенсійних схем. Засновником такого фонду можуть бути будь-які одна чи декілька юридичних осіб, крім тих, що фінансуються з державного або місцевого бюджету, а учасниками – усі бажаючі.

Пенсійний фонд може спрямовувати більшу чи меншу частину своїх накопичень на розвиток господарства регіону через розміщення пенсійних коштів у цінні папери та інші фінансові інструменти, випущені органами місцевого самоврядування та

суб'єктами господарювання комунальної власності та місцевого господарства, в об'єкти нерухомості та банківські депозити.

Широкий спектр можливих напрямів інвестування пенсійних коштів свідчить, що МПФ може сформувати інвестиційний портфель винятково за рахунок активів "місцевого походження" за умови, що їх характеристики відповідатимуть вимогам закону.

Таким чином, МПФ можуть стати:

– джерелом фінансування економічних і соціальних програм розвитку відповідного регіону, суб'єктів господарювання комунальної власності за рахунок пенсійних внесків працівників та роботодавців цього самого регіону;

– інструментом додаткового пенсійного забезпечення працівників комунальної сфери (як бюджетної, так і комерційної) та інших мешканців регіону;

– засобом легальної протидії відпливу фінансових ресурсів, сформованих на місцевому рівні, за межі регіону.

Вищою формою соціально-економічного кластера в накопичувальній системі пенсійного страхування (далі – НСПС) може стати Накопичувальний пенсійний фонд (далі – НФ) у поєднанні з мережею фінансових установ, що забезпечують його функціонування, та недержавними пенсійними фондами – суб'єктами другого рівня пенсійної системи, які залучатимуть страхові внески накопичувальної системи пенсійного страхування з метою їх подальшого інвестування та управління.

З упровадженням НСПС є достатні підстави говорити не лише про існування трирівневої системи пенсійного забезпечення в Україні, а й про трирівневу систему соціально-економічних кластерів у сфері накопичувального пенсійного забезпечення.

Перший блок цієї системи становлять муніципальні, корпоративні та професійні пенсійні фонди, створені за регіональною (територіальна громада), галузевою (професіональне об'єднання працівників) або корпоративною (працівники окремого підприємства або їх об'єднання) ознакою. Другий блок представляють "всеукраїнські" відкриті недержавні пенсійні фонди, доступні для усіх бажаючих. Третій формує Накопичувальний пенсійний фонд з системою НПФ – суб'єктів другого рівня пенсійної системи.

Провідна роль у цій тріаді належить Накопичувальному фонду і як найбільш фінансово спроможній установі, і як найбільш дієвому чиннику фінансового впливу на розвиток недержавного пенсійного забезпечення, і як фактору стабілізації та зростання фондового ринку – основного постачальника фінансових інструментів для розміщення пенсійних коштів.

Згідно з розрахунками, виконаними Проектом USAID з розвитку фінансового сектору, інвестиційний потенціал НСПС (другого рівня пенсійної системи) лише протягом перших 6 років від її упровадження може становити більш як 100 млрд. грн. [12, с. 4], з яких на фінансування державного боргу можна спрямувати понад 40% пенсійних накопичень, на розвиток банківської системи – до 20, та в реальний сектор економіки – до 40%. Частина цих коштів може бути інвестована через МПФ в облігації місцевої позики та цінні папери емітентів конкретного регіону.

Проведений аналіз накопичувальної пенсійної системи України дає підстави для *таких висновків*.

1. Оскільки недержавне пенсійне забезпечення здійснюється через НПФ із залученням багатьох юридичних осіб, які беруть участь або надають послуги у сфері НПЗ, недержавний пенсійний фонд правомірно і доречно розглядати як своєрідний соціально-економічний кластер.

2. Підставою для поширення на зазначену систему юридичних осіб поняття "кластер" є наявність таких ознак:

- існування усталених економічних зв'язків НПФ з іншими учасниками системи НПЗ;
- оформлення довгострокових договірних відносин НПФ з іншими учасниками системи та в окремих випадках між такими учасниками;
- регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення єдиним законодавством та органами державного нагляду і контролю у сфері НПЗ;
- територіальна локалізація основних учасників системи НПЗ у межах географічних кордонів України або окремих адміністративно-територіальних одиниць;
- залежність економічних вигод, які отримують юридичні особи – учасники системи НПЗ, від успішної діяльності НПФ, який вони обслуговують.

3. Основною причиною, яка стримує недержавне пенсійне забезпечення та знижує ефективність діяльності НПФ в Україні, є відсутність накопичувальної системи пенсійного страхування – потужного внутрішнього джерела довгострокових фінансових інвестицій та фактора стабілізації і прискореного розвитку фондового ринку країни.

4. Найбільш перспективним з погляду "кластеризації" НПЗ є створення регіональних (муніципальних) пенсійних фондів, діяльність яких переважно локалізуватиметься в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць: міста-мільйонера, області та АР Крим.

5. Вищою формою соціально-економічного кластера в накопичувальній пенсійній системі можна вважати Накопичувальний фонд у поєднанні з мережею фінансових установ, що забезпечують його функціонування, та недержавними пенсійними фондами – суб'єктами другого рівня пенсійної системи, які залучають страхові внески НСПС з метою їх подальшого інвестування та управління.

6. З цього погляду є достатні підстави говорити про можливість існування трирівневої системи соціально-економічних кластерів у сфері накопичувального пенсійного забезпечення: Накопичувальний фонд – всеукраїнські недержавні пенсійні фонди – муніципальні пенсійні фонди.

Зазначене дозволяє зробити декілька пропозицій.

1. Для забезпечення ефективного функціонування накопичувальної пенсійної системи як джерела додаткового пенсійного забезпечення населення та джерела забезпечення економіки довгостроковими інвестиційними ресурсами необхідно:

- 1) упровадити накопичувальну систему пенсійного страхування з 1 січня 2015 р.;
- 2) передбачити можливість вільного вибору застрахованою особою здійснення накопичувального державного пенсійного страхування через НФ або НПФ – суб'єкт другого рівня пенсійної системи;

3) розглядати НФ та НПФ – суб'єкти другого рівня пенсійної системи як соціально-економічні кластери, підпорядковані досягненню двох взаємопов'язаних цілей, що стосуються ефективного забезпечення: (1) учасників НСПС – додатковими джерелами пенсійного страхування та (2) економіки – довгостроковими інвестиційними ресурсами.

2. З метою провадження ефективної інвестиційної політики, збалансування економічних інтересів населення регіону та суб'єктів господарської діяльності органи місцевої влади та самоврядування повинні:

- очолити процес створення МПФ на регіональному рівні та забезпечити контроль за їх діяльністю передбаченими законодавством засобами;
- сприяти залученню до участі у НПЗ широких верств населення, перш за все,

працівників “бюджетної” сфери та комунального господарства, а також самозайнятих осіб (приватних підприємців та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність);
– створювати сприятливі умови для залучення пенсійних накопичень МПФ у розвиток місцевої промисловості, комунальних підприємств, суб’єктів господарювання регіону та рефінансування місцевого боргу через облігації місцевої позики.

3. Як результат пенсійної реформи в Україні необхідно розглядати не лише трирівневу пенсійну систему, а й трирівневу кластерну систему, яка охоплює: нижчий рівень – муніципальні, корпоративні та професійні пенсійні фонди, створені за регіональною (територіальна громада), корпоративною (працівники окремого підприємства або їх об’єднання) або галузевою (професіональне об’єднання працівників) ознакою; середній рівень – “всеукраїнські” відкриті НПФ, доступні для усіх бажаючих; вищий рівень – Накопичувальний фонд разом з системою НПФ – суб’єктів другого рівня, що забезпечують обов’язкове пенсійне страхування.

Література

1. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 2012 рік // Нацкомфінпослуг, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npz-2012r.pdf>.
2. *Global Pension Asset Study 2013* // Towers Watson – С. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.towerswatson.com/>.
3. Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // *Економіст*. – 2000. – №1. – С. 12– 15.
4. Портер М. Е. Конкуренція / М. Е. Портер. – М. : Вид. дім “Вільямс”, 2005. – 608 с.
5. Розенфельд С. *Внедрение кластеров в экономику : уч. пособ.* / С. Розенфельд. – М. : Изд. дом “Вильямс”, 2000. – 418 с.
6. Соколенко С. И. *Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст* / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
7. Третьяк В. П. *Кластеры предприятий: пути создания и результативность функционирования* / В. П. Третьяк. – М. : Август Борг, 2006. – 132 с.
8. Кластер // Википедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%BA%D0%B0%D0%B8%D1%82%D0%BF>.
9. Никольский Ю. *Понятие экономического кластера* [Електронний ресурс] / Ю. Никольский. – Режим доступу : http://www.4plus5.ru/7_4.htm.
10. “Про недержавне пенсійне забезпечення” : Закон України № 1057-IV від 09.07.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
11. Федоренко А. В. *Муниципальные недержавные пенсионные фонды и региональная инвестиционная политика* / А. В. Федоренко // *Институционализация структурной политики на региональном та муниципальном уровнях : сб. тез доп. Всеукр. науч.-практ. конф. с междунар. участием, (Тернополь, жовтень 2011 р.)*. – 258 с. – С. 113–116.
12. *Анализ предложенной обязательной накопительной системы* // *Проект развития финансового сектора*. – USAID, лютий, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pension.kiev.ua/files/pillar2paper_feb2011_ua.pdf.

Редакція отримала матеріал 20 вересня 2013 р.